

REFERATEN

In het 3de deel van *Flandria Nostra*, Uitg. Standaard-Boekhandel 1959, verscheen een belangrijke bijdrage van Dr. M. A. Nauwelaerts over de geleerden (blz. 107-391). Omdat de beoefenaars van de exakte wetenschappen en de geneesheren daarin ruimschoots hun aandeel krijgen, menen we daarop in het bijzonder de aandacht te moeten vestigen. Deze studie is een van de beste die over het onderwerp verschenen zijn. Zij getuigt van een diepe en ruime kennis van het probleem, en de auteur heeft een zeer persoonlijke visie op de geschiedenis van de wetenschap in Zuid-Nederland, zowel van de wijsbegeerte, de theologie, de rechtsgeleerdheid, kortom op heel de geestelijke bedrijvigheid van de mens, op welk gebied zij zich ook laat gelden. Deze bijna driehonderd bladzijden lange studie is ook rijkelijk verlucht, o.m. met foto's, portretten, facsimile's die men elders niet vindt. De hoofdstukken over de exakte wetenschappen en de geneeskunde zijn met 80 bladzijden historie bedacht, en elk met een bibliografie gestoffeerd. Alles is gezien van uit de hoek die het hoofdtema van *Flandria Nostra* kenmerkt : ons land en ons volk, zijn standen en beroepen door de tijden heen : de mens wordt voorop geplaatst in het milieu, waaruit dan de aanwinsten groeiden waar hij de wetenschap mee verrijkte. Zonder op te gaan in een misplaatste lovende bewondering krijgen de voornaamste wetenschapsbeoefenaars de hun toekomstige plaats toegewezen. Het moet gezegd dat aan het relaas van de werkzaamheden der honderd laatste jaar, en aan de verworvenheden die daarvan het resultaat waren, een grotere ruimte werd besteed dan aan wat daaraan voorafgaat. Dat geeft aan de bijdrage van M. A. Nauwelaerts die bijzondere stempel van iets heel nieuws te brengen. Men is er gelukkig mee het allemaal op een korte maar toch niet té beknopte manier samen aan te treffen. En wie er meer over wil weten, kan terecht met de literatuuropgave. We vinden het een echte krachttoer vanwege de auteur dat hij de geschiedenis van de plantkundigen uit onze ktreien, die zulke belangrijke bijdrage leverden voor hun vak, zo korrekt verhaalt ; het werk van S. Stevin krijgt zijn verdiende waardering en lokalizing, dat van Anselmus de Boodt over de delfstofkunde eveneens : werkkring, uitgaven, leven en voornaamste gebeurtenissen in het licht van hun prestaties worden telkens aangestipt. De scheikundigen die te Leuven van zich lieten spreken omstreeks het eind van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw, de actieve wiskundige centra van Brussel met Quetelet, van Gent met Plateau, de biologen die met en rond Carnoy prima werk verrichtten, de plantkundigen die van Gent een internationaal bekend bloemenparadijs maakten, de geologen die het Kempisch kolenbekken ontdekten en organiseerden, de activiteit van de Vlaamse wetenschappelijke kongressen die vanaf 1897 de kiem van het hoger onderwijs in het Nederlands legden, alles krijgt zorgvuldig en nauwkeurig de plaats die het verdient en de kwotering die het rechtens toekomt.

Was George Sarton, die de wetenschappelijke beoefening van de geschiedenis der wetenschap van uit Amerika fundeerde, geen Zuidnederlander, en was hij, die de scheepkundige bouw van de Mauretania berekende en uitwerkte, dat niet minder ? Elk kreeg zijn aandeel met de passende noot.

Het kapittel over de geneeskundigen (blz. 303-347) is zeer origineel opgevat :

de man staat voorop in zijn werkring. Het zijn de vroegste stadsmedicijnen en de barbiers-chirurgijns, Yperman, Scellinck die zich voedden met de antieke geneeskunde, maar zich toch liever lieten gaan op eigen inspiratie en eigen ervaring. Het is het ontstaan van Leuven met één hoogleraar in haar medische fakulteit, en de promotie van Jan Stockelpot in 1433, de eerste aldaar; het zijn de kanunniken-hoogleraar, het is Vesalius met zijn Leuvense, Franse, Italiaanse en Spaanse belevenissen; het zijn de voor de godsdienstberoerten uitgewekenen naar alle streken van Europa, die voor de primordiale geesteseigenschappen van onze volksaard ten aanschouwe van het buitenland schitterend getuigen, onze eersterangsanatomen en die immer mysterieuze Van Helmont. Het is de deemstering over de Leuvense universiteit in de achttiende eeuw, het zijn Jan Palfyn en de andere para-universitairen. Het is de herleving met Willem I, die hier drie universiteiten opricht met Seutin, Willems, Guislain. We belanden in de twintigste eeuw met Van Gehuchten, Van Bambeke, Wildiers, Sebrechts. En het eindigt met een leerrijke statistiek van het aantal geneeskundigen in 1953, benevens vergelijkende cijfers over 1841. Ook het inkomen van de artsen in 1950 wordt vermeld. Het Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek, de universitaire stichting, de Belgische en Vlaamse medische akademiën, de geneeskundige tijdschriften, en de Orde van geneesheren worden niet onvermeld gelaten.

We houden het met onze eerste appreciatie: een zeer goede studie, de beste die over het onderwerp in zijn geheel verschenen is.

E.

Leonardo's beeld van de natuurlijke mens. - J. Dankmeijer; Uitgave van de Koninklijke Nederlandsche Gist- en Spiritusfabriek N.V. Delft, 1959, 14 blz. met 12 facsimile platen in een mapje.

De Kon. Nederl. Gist- en Spiritus fabrieken te Delft laten zich niet onbetuigd om zeer verdienstelijk medisch-historische studies uit te geven en om daarvan telkens een bibliofiel juweeltje te maken. Nu weer met deze Leonardo-monografie, waarvoor de Leidense hoogleraar in de anatomie en embryologie de tekst bezorgde. Deze tekst brengt een zeer originele visie op het anatomisch werk van de geniale Leonardo (1452-1519). Deze schilder, waarvan men wel eens gezegd heeft dat hij zoveel dingen heeft aangepakt, maar ze onvoltooid heeft laten liggen om naar een ander onderwerp over te vliedden dat hij, even geniaal als het voorgaande, aanpakte en weer liet vloten, heeft zich ook met anatomische studies beziggehouden. De verzameling van Leonardo's anatomische tekeningen en beschrijvingen bevinden zich thans in de koninklijke bibliotheek van Windsor; zij werden door verschillende onderzoekers op verschillende tijdstippen gepubliceerd, de laatste in 1911-16 door drie Noren. Uit deze enige verzameling heeft Dankmeijer twaalf platen gekozen en daarbij een korte toelichting gegeven. Zeker heeft de kunstenaar zich verdiept in vorm en bouw van het menselijk lichaam terwille van een verantwoorde uitbeelding in zijn kunstwerken. Ook Dürer, Michelangelo en Raffaël hebben zich met anatomie beziggehouden. Maar Leonardo heeft zijn scherpzinnige geest daarenboven gericht op andere dingen dan diegene die hem voor zijn kunstenaarsarbeid van nut konden zijn. Hij had interesse voor alle aspecten van de natuurwetenschap. De

gekozen reproducties uit zijn anatomisch werk bewijzen het; zij zijn gekenmerkt door hun fraaie kleuren en de aestetische verfijning die vele tekeningen tot kleine kunstwerkjes maken. Voorts zijn zij merkwaardig door de willekeurig over het papier verspreide, in spiegelschrift van rechts naar links geschreven verklarende en commentariërende teksten.

Een eerste konkluzie moet luiden: Leonardo is de eerste ware medische illustrator geweest, hij had geen voorganger die hij als voorbeeld kon volgen, hij heeft zijn eigen werkwijze moeten scheppen, en heeft daarbij naar exaktheid gestreefd. De tweede konkluzie is dat zijn afbeeldingen tot stand zijn gekomen door waarnemingen bij de ontleding van menselijke lichamen. Hij heeft zijn materiaal werkelijk diepgaand ontleed, niet als een dilettant. Hij toont de natuurlijke mens. en slechts die. Hij heeft meer dan dertig lijken geseceerd te Firenze, te Milaan en te Rome. Ook dieren, vooral paarden, heeft hij geanatomiseerd. Zijn anatomisch werk was geen kortstondige liefhebberij door een vluchtige opwelling geweest. Het is onder meer uit de studie van de begeleidende teksten gebleken dat Leonardo het opzet moet gekoesterd hebben een systematisch ontleedkundig boek samen te stellen, dat hij zich niet anders dan rijkelijk verlucht kon denken.

De uitgekozen platen laten toe zich een volkomen korrek beeld van Leonardo als anatoom te vormen. Hij was een nauwkeurig waarnemer, ten bewijze zijn scherpe tekeningen van de placenta, van de vruchtzak bij het kalf, van de eivliezen, van de uteruswand, van de embryonale lever, van de vena umbilicalis, van de aryaenoïde kraakbeentjes, enz. Hij had slechts het gebrek van al de onderzoekers uit de renaissance, te lichtvaardig tot algemene konkluzies van op zichzelf juiste incidentele waarnemingen of redelijke overdenkingen geneigd te zijn.

Leonardo was een goed weergever van een topografische ruimtevvulling, de eerste die daardoor het waargenomene zeer exakt kan vastleggen. Spieren en bloedvaten, o. m. de coronariae en hartkleppen, heeft hij op die manier weergaloos goed weergegeven; zelfs van Calcar, Vesalius' illustrator, kon dat niet. Ook aan vivisektie moet Leonardo gedaan hebben, want hij heeft gezien dat de bovenste kamers van het hart zich samentrekken vóór de onderste ventrikels. Oppervlakte-reliëf en laagsgewijze structuren werden door hem onvergelykelijk korrek nagetekend. Over de verhouding van de in de hersenen aanwezige holten heeft Leonardo zich geen duidelijk beeld kunnen vormen, wellicht omdat hij te weinig sekties van het hoofd heeft kunnen verrichten. Toch blijkt het dat hij afgietsels van holle organen heeft vervaardigd door middel van inspuiting van stollende vloeistoffen. Leonardo heeft ook gezocht naar wetmatigheden in relaties tussen de lichaamsdelen en de gehele mens; verschillende van de door hem aangegeven afmetingen en proporties worden nog heden ten dage in de fysische antropologie toegepast.

Voor het eerst in de geschiedenis heeft Leonardo wetenschappelijke exaktheid gepaard aan artistiek uitbeeldend vermogen, en daardoor is hij dan de eerste ware tekenaar op het gebied van de biologie van mens en dier geworden. Zijn ontleedkundig werk is de vrucht van wetenschappelijke arbeid geweest, die hij onder moeilijke omstandigheden heeft verricht. Dat moeizame en omvangrijke werk heeft helaas geen enkele invloed op de ontwikkeling van de wetenschappen van de mens uitgeoefend. Niemand heeft zich om de wetenschappelijke inhoud van Leonardo's foliobladen bekommerd en aan het werk bekendheid gegeven. Dat levenswerk was

reeds vroeg vergeten. Slechts in de negentiende eeuw kwam het aan het licht.

Dankmeijer heeft met deze monografie een schoon stukje werk gepresteerd. Hij en zijn opdrachtgevers mogen er om gelukkigewent worden.

E.

Zeven Diagnosen. - Dr. K. van Acker ; uitg. Standaard-Boekhandel, 1960, 115 blz., geb. 75 F.

De auteur beoefent de geschiedenis van de geneeskunde onder vorm van medico-psychologische persoonlijkheidsanalyses van markante individuen uit de wereld van de kunst, de literatuur en de politiek. Ditmaal heeft hij er een arts bijgenomen wiens naam tijdens het jaar 1960 vaak in de mond is geweest, vanwege de herdenking van het feit dat hij vóór een eeuw overleed ; Jozef Guislain. Worden besproken : Johanna van Kastilië, Paul van Ostaijen, Prosper van Langendonck, Albrecht Rodenbach, Pieter Bruegel en Jan van Ruusbroec. Om ons tot Guislain te beperken ; Guislain hield het, onder de psychiaters uit het begin der negentiende eeuw, met de somatici, d. i. met diegenen die de krankzinnigheid haar zetel in het lichaam, meer bepaaldelijk in de hersenen toewezen ; hij hield het er voor dat iedere geestesziekte de ziekte van een scherp omschreven hersendeel is, dat iedere ziekte haar eigen zetel in de hersenen heeft. Voorts meende hij dat de krankzinnigheid meestal, zoniet altijd, psychisch veroorzaakt werd, door morele factoren ; onder dezen stond, toen reeds, de Westerse beschaving met haar gejaagd tempo vooraan. Ruim 30 procent van de krankzinnigen zouden erfelijk belast zijn. Hij zegt « l'aliénation mentale est une lésion du sentiment et non pas un trouble de la raison ». Aan die gemoedslesie lag een gemeenschappelijk patoëen radikaal ten grondslag, de « impression douloureuse ». Guislain geloofde daarmee een ware ontdekking gedaan te hebben. De gradatie in de reacties op de pijnlijke indrukken is : de melancholie, de manie, de extase, de folie, het delier, de dementie. Dat is zijn leer van de eenheidspsychose, leer die niet onaanzienlijke aanhangers kreeg, o.m. Zeller in Duitsland.

De psychiaters uit het begin van de negentiende eeuw waren in de eerste plaats psychoterapeuten ; zij namen meestal hun toevlucht tot afleiding, overreding, emotie en dwang. Guislain gaf de voorkeur aan wandelingen bij zonsopgang, aan uitstappen te paard, aan walsen ; van toneelvoorstellingen wilde hij helemaal niet horen. Veel vertrouwen had hij in de list : een zieke die niet meer durfde urineren omdat hij vreesde een tweede zondvloed over de wereld te halen, bevrijdde men van zijn waandenkbeeld door hem wijs te maken dat de stad in lichtelaaie stond en dat er geen water genoeg was om te blussen. Emotietherapie bestond vooral in het verwekken van heftige angst- en schrikreacties : vuurwapens afschieten, vuurwerk aansteken, indompelingsbad, donkere kamer, rotatie ; aderlaten en drastisch purgeren vond hij verkeerd. Guislain heeft nooit zijn patiënten met een infectieziekte aangestoken, ofschoon hij wist dat sommige krankzinnigen daardoor beter werden. Van dwangmiddelen maakte hij een vrij groot gebruik, omdat hij overtuigd was dat inschikkelijkheid uit den boze was. Guislain werd wel eens als een filosoof voorgesteld ; hij was alleen maar een zedepreker en groot filantroop. Hij huwde niet, maar besteedde gans zijn leven aan de krankzinnigenzorg, die hij in ons land, onder een humanitaire vorm, wettelijk hielp organiseren.

E.